

МЕЧТИТЕ И ИДЕАЛИТЕ НА ХЪШОВЕТЕ, РАЗКРИТИ В РЕЧТА НА СТРАНДЖАТА

Повестта „Немили-недраги“ от Иван Вазов е вълнуващ художествен документ за свободата на българските емигранти в Румъния. Сам опознал живота им отблизо, писателят пресъздава истината за тези достойни българи, посветили себе си на идеала за национално освобождение. Възкресявайки духа на една трагична и величава епоха, авторът разкрива преклонението си пред тях – мъченици, обрекли човешките си съдби пред олтара на българската свобода. Герои от величавото възрожденско време – страдалци, измъчени от тежкия живот в чужбина, те са готови да се борят и да умрат за свободата на родината.

Техните стремежи и свещени идеали намират най-ярък израз в речта на Странджата. Чрез вдъхновеното слово на някогашния знаменосец читателят се докосва до възвишения свят на възродилите родината българи, за които служенето на отечеството е неотменим патриотичен дълг. Обрекли себе си на мъчително изгнаничество, принудени да прекъснат свещените родови връзки с дома си и с близките си, хъшовете са посветили себе си на най-светлия идеал – свободата. Тя е висше благо, чиято цена знаят само онези, които са готови да живеят и да умрат за нея. Като истински родолюбци с горещи и пламенни сърца, те имат една съкровена мечта – в името на заветния идеал да водят героични битки и ако трябва да загинат в тях. Това се превръща в смисъл на живота им, дава им сили да преодолеят страданието.

Принудени да напуснат родните села и градчета и да дирят подслон и препитание в чужда страна, Вазовите герои водят мъчително и нерадостно съществуване в Румъния. Болката, неразбирането, унижението, огорчението ги съпътстват в трудното им ежедневие. Мъченическият им живот, изпълнен с глад, мизерия и лишения, е озлобил тези някогашни герои, превърнал ги е в груби и безкомпромисни същества. Понякога те водят разгорещени спорове, в които могат да се доловят ругатни, обиди, но и патриотични слова. Хъшовете спорят за това доколко всеки от тях би могъл да се нарече „народен“. За тях понятието народ е неотделимо от понятието „свобода“. Те са еднакво свети. И да бъде наречен някой от тях „народен“, означава, че е изпълнил дълга си като син на многострадалния български народ.

Огорчен и притеснен от свадата между своите гости, Знаменосецът се намесва, за да ги усмири. Засегнато е достойнството на един от тях, а това е най-ценното, което той притежава. Гняв и възмущение изпълват душите на всички присъстващи. Като по-мъдър и по-опитен, Странджата осъзнава, че озлоблението и разединението са пагубни за делото, на което са се посветили. Тези родолюбци са обединени от солидарността и взаимопомощта помежду им и Знаменосецът не би допуснал да бъдат разрушени тези добродетели. Думите му разкриват неговата мъдрост, чувство за справедливост и благородство. Словата успокояват духовете и врищат реда в кръчмата.: „Да живее Странджата, храбрият наш знаменосец!“ В този възглас се усеща обичта и уважението към него. Това довежда до умиление някогашния герой и той развълнувано произнася вдъхновената си реч.

В контраст с разгорещените спорове, пропити с патриотизъм, тази реч е идейно-емоционалният център на повестта. Произнесена от героя, който най-плътено се доближава до идеала на Вазов за хъш и човек, тя звучи като изстрадана истина – истина за трагичното минало и драматичното настояще, отдадено на единствения светъл и възвишен идеал – свободата.

Треперещият глас и разтрепераната ръка на Странджата говорят за голямото му вълнение. Речта започва спонтанно с обръщението „братя мили“. То изразява принадлежността към хъшовското братство, разкрива силната духовна връзка между знаменосеца и хъшовете. Те са братя по съдба, идеали и мечти, най- близките му хора, неговото семейство, на което служи със същата всеотдайност, с която служи и на родината. В мизерната кръчма Знаменосецът и всички останали запазват патриотичните си пориви и чувството за чест и достойнство, и огромната си обич към България, която им дава сили да понесат достойно мъченическия кръст на емигранти.

Някогашният герой говори първо за миналото. То е извор на духовни сили, гордост и връща на хъшовете загубеното им достойнство и самочувствие на хора и българи. Спомените стоплят премръзналите им сърца, закрепят и сплотяват хъшовската общност. Чувството за изпълнения патриотичен дълг и гордостта от славните битки в отечеството са общи за емигрантите. Извършено е свято дело - жаждата за свобода е намерила място в сърцата на обикновените хорица, търпели пет века тиранията. Подвигът и саможертвата са събудили роба от вековния сън. В краткия обзор на миналото ораторът търси смисъла на настоящето. Реторическите

въпроси: „Кой ни признава?“, „...от днес никой не ни зачита“ изразяват болезненото недоволство от изгнаническото битие. Странджата изказва непримиримост от емигрантското ежедневие. Романтичното минало на битките в Балкана и прозаичното настояще на оцеляването в чужбина са два различни свята. Но смело изричайки горчивата истина за емигрантския живот, Странджата утвърждава и една друга истина – за съхраненото в изпитанията самоуважение – „ние сме човеци“, патриотична гордост „ние сме българи“, и на съзнанието за изпълнена „света длъжност“ към отечеството. За Знаменосеца „българин“ и „човек“ са синоними. Изразяват представата на стария хъш за висша нравственост и духовен стоицизъм. Наложено от обстоятелствата жалко съществуване дава неподозирани сили на Странджата. Той страда, но не допуска неуважение към достойнството на българите. Стреми се да внуши необходимостта от достойно поведение на всеки от присъстващите, ако приеме себе си за българин и човек.

В ценностната система на хъшовете висше място заемат свободата и жертвоготовността. Патриотичният дълг е свят идеал за хъша. Вазов утвърждава нравствените мерки на своето време, в което ценно е не материалното, а мъжеството да защитиш идеалите си. На святата идея – свободата – хъшът се отдава чисто и безкористно-не за пари и имот, а само за една единствена отплата – „освобождението на България – ни повече, ни по-малко“.

Очертавайки трагичната емигрантска участ, ораторът подчертава, че мъченичеството е обща черта на всички хъшове. Тавтологичният израз „немили-недраги“, използван и като заглавие на повестта, отразява несретническата им съдба на герои-мъченици на националната кауза.

Истинско въплъщение на трагичната хъшовска участ е самият оратор. Той трогателно дава себе си като пример за преображението си от герой в изгнаник, принуден да се бори за оцеляването си. Контрастно е сравнението между образа му на знаменосец и кръчмар, чиято ръка държи вместо „левското знаме“ – „лъжица“. Знамето и лъжицата са емблемите на противоречивото хъшовско битие, на героичното и битово принизеното, на славата и срама, на духовното отстояване и телесното оцеляване.

Словото на Знаменосеца вниква в безизходицата на емигрантското всекидневие. Смело признава истината на жалкото ежедневие на бившите поборници, за принудителното им бездействие. Речта на Странджата е наситена с реторични възклицания, обръщения, междуметия, емоционално наситени паузи. А мъчаливите слушатели дълбоко съпреживяват думите му. Ораторът успява да надмогне самосъжалението, да победи отчаянието, да вдигне знамето на духа и да вдъхне на хъшовете кураж и воля за борба.

Говорейки за хъшовското настояще, Знаменосецът насочва вниманието и към светлите идеали, които могат да укрепят моралните сили на хъшовете. Напомня им, че са постигнали личната свобода, за разлика от близките си в родината. Чрез глаголите „грабят, убиват, позорят“, Странджата още повече разбужда борческия дух на хъшовете. Изполваната възходяща градация подчертава по-силно трагичното положение на народа ни и припомня на измъчените емигранти, че все пак за себе си те са постигнали свободата, което не е никак малко. Тя е най-висшата ценност за бунтарите, които трябва да я дарят със саможертвата си, на своето отечество.

Странджата вярва в бъдещето. Споделя своята мечта да загине като герой със знаме в ръка. Внушава, че годините на принудително бездействие няма да са напразни, когато дойде време за нови подвизи. Пролятата кръв ще бъде изкупление за робския позор, за принесената жертва пред олтара на свободата.

„Народ без жертви не е народ“. Девизът „Свобода или смърт“ става не само красива фраза, а най-кратката сентенция за смисъла на саможертвата в борбата за свобода. Ораторът убеждава своите слушатели, че са изпълнители на велика мисия. Да се наричаш „хъш“ – това означава много: „да се мъчиш, да гладуваш, да се биеш, с една дума – да бъдеш мъченик“. Това разкрива двойственото съдържание на думата. Означава, че в страданието им от глада и студа, от носталгията по родината, от принудителното бездействие и грубите упреци има не по-малка самопожертвователност, отколкото в битките в Балкана.

Оптимизмът е най-важната същностна черта на хъшовете – вярва в идеята, надежда в борбата и любов към отечеството. А най-големият оптимист сред българските изгнаници е Странджата: „Ако не днес, то утре ще удари пак часът. Ние трябва да сме готови – аз, със старите си кости пак ще взема байряка, бари още един път да го издигна в Балкана, па тогава да умра.“ Това са думи на надеждата противопоставени на временното отчаяние.

Финалът на речта е израз на съкровенията вяра, че часът на победната битка е близък, че смелият порив към саможертва ще бъде възнаграден. А поредицата от реторични възклицания в края и въздейства като боен призив и свещен обет в името на свободата на България.

ИВАН ВАЗОВ – „НЕМИЛИ- НЕДРАГИ“ (РЕЧТА НА СТРАНДЖАТА)

Въздействието на речта на Странджата върху хъшовете е огромно. Ентузиазмът породен от светлите идеи и мечти, е безграничен. Вдъхновението, което обхваща тези мъченици ги пречиства духовно, извисява ги над прозаичното всекидневие, над грижите за прехраната и ги преобразява в герои, готови на саможертва.

Страстна и завладяваща, изповядваща истината за предосвобожденската епоха, речта на Странджата е един от най-силните и вълнуващи моменти в повестта. Тя е пророчество за личната саможертва на братята хъшове, диалог между минало и настояще, достоен защитник на човешкото достойнство на всеки българин и до днес.